

İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler Prof. Dr. Saffet KÖSE* Ey insanlar! Rabbiniz bir, atanız birdir. Hepiniz Allah'ın çocuklarıdır. Allah ise topraktır. Dikkat edin Arab'ın kendi dışındaki bir ırka, onların da Arab'a; beyazın/zenciye, zencinin de beyaza Allah'ın emir ve yasaklarına saygı derecesi dışında bir üstünlüğü yoktur. Şeref İnsan Olmaktır (Allah'demiyet) Kur'an-ı Kerim, Biz Allah'ın seçtiğini / onurlu bir varlık kıldık ayetinde[1] ağırlıklı olarak insanın şerefli/onurlu bir varlık olarak yaratıldığına işaret eder. Kelime olarak insanın yerine zelle insanlığın ilk atası Hz. Adem'e bağlı bir onur vurgusunda bulunulması, ilke olarak onur sıfatının aynı anne-babanın (Havva) doğuştan doğduğuna işaret eder. Bir işaret vardır. Buna göre şeref Allah'demiyet'tir/insanlık'tır. Hz. Peygamber (s.a.s.), Veda Hutbesinde, bu sonuca işaret ederek şöyle buyurmuştur: Ey insanlar! Rabbiniz bir, atanız birdir. Hepiniz Allah'ın çocuklarıdır. Allah ise topraktır. Dikkat edin Arab'ın kendi dışındaki bir ırka, onların da Arab'a; beyazın/zenciye, zencinin de beyaza Allah'ın emir ve yasaklarına saygı derecesi dışında bir üstünlüğü yoktur.[2] Hucur suresinin 13. ayetinde de aynı husus ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim ile onun uygulaması mahiyetindeki Sünnet, insanı onurlandıran bazı hususlara da dikkat eder. Mesela Kur'an-ı Kerim, insanı iki eliyle yarattığı, ruhundan flediği, bilmekle bir varlığa meleklerinden secde etmesini istediği ve İblis'in direnmesi sebebiyle de bu yüzden İlahi rahmetten kovulduğu, insanı yeryüzünde halâcîfe kıldığı[4] şeklindeki ayetleriyle Allah Teala'nın insanın yaratılışına girdiği zene ve onun şerefine[5] işaret eder. Kainatın insanın emrine verilmiş olması da[6] bu şerefin işaretidir. Hz. Peygamberin hadislerinden[7] anlaşıldığı üzere onura sahip olma bakımından insanın dirisi ile insan arasında herhangi bir fark yoktur, de dirisi gibi saygındır.[8] Bunun için olmalı ki, Hz. Peygamber (s.a.s.), Bedir Gazvesinde insanın insanlık dışı muameleyi yasaklamıştır.[9] Kur'an-ı Kerim, kişilik haklarına bulaşık vermiş, Hz. Peygamber (s.a.s.), insanın bu yolda eğitmiş, İslam hukukcuları da bu iki kaynak doğrultusunda zengin bir iktisatlar oluşturmuştur. Bu bağlamda, insanın şeref ve haysiyetiyle oynamak, insan ruhu üzerinde derin izler bırakan tahribata sebep olduğu için kul hakkının en ağır olarak kabul edilmiş ve bulaşık gıyâhlar içinde sayılmıştır. İslam toplumlarında bu tür hak ihlalleri ahlaki bakımdan ayıp sayılmış, hukuki düzenlemelerde de ağır suç kapsamında değerlendirilmiştir. 1-Şeref Şerefinin Pratik Hayattaki Bazı Sonuçları İnsan, insanlık şerefinden aldığı ve kendisinden ayrılmaz bir parça teşkil eden maddi-manevi düzenini ilgilendiren hakları, dokunulmaz karakter taşır ve saygıyı gerektirir. Genel insanlık onuru, onun temel haklarına, Allah'ın her insanı kendisine zelle yaratmasıyla[10] şereflendirmesi de bireysel zelle ve yeteneklerine saygıyı zorunlu kılar. İnsanla insanlık onuru kendisi korumalıdır. Saygı isteyen insanla kendisine saygılı olmalıdır. Bunu sağlayan da genellikle iki şeydir. Birincisi, insanın kendisini yansıtmemesi, aşığaların

aşağısına” iten süfl&iicirc; arzuların esaretinden korumasıdır.[11] Allah Teala, nefesine teslim olarak hayvanlardan bile aşağıya düşen, insan onurunu ayaklar altına alan insanı kınamıştır.[12] İkincisi de insanın kendisine yakışan işler yapmasıdır. Bunun da iki yönü vardır. Birincisi, yapılan iş, insanın şerefine yakışanlardan olmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah’n onur verici işlerle uğraşmayı sevdiğini, şerefine yakışmayan işlerle meşgul olmaktan ise hoşlanmadığını[13] bildirmiştir. İkincisi de kabiliyetini gerçekleştirecek alanlarda faaliyette bulunmasıdır. Her insanın farklı bir alanda kabiliyeti söz konusudur.[14] Kişisel olarak saygınlık kazandıran başarının itici gücü, o doğrultuda çalışmakla sağlanabilir. Kişisel yetiler, Allah’n insanlığa bir armağanıdır. Diğer insanların bu güce ihtiyacı vardır ve toplum bunu oluşturmakla yükümlüdür. Bu ortamı bulduğu hâide yeteneklerini geliştirmeyen saygıyı hak etmez. Böyle insanlar, ailesine ve topluma yük olur. Ailesi ve toplum içinde onurlarını koruyamazlar. Her kabiliyet potansiyel bir güçtür. Onu işletmemek, başkalarından geçinmek, dilenmek, bizzat insanın kendi kendisine saygısızlığıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), hadislerinde, dilencililiği yüzsüzlük ve onursuzluk olarak nitelmiş,[15] el emeğini ve çalışmayı övmüştür.[16] Dilencilik, ‘asalaklık’, ‘başkalarının sırtından geçinme’ demektir ki şu hadiste de belirtildiği üzere insanın mükerrem sıfatını/şerefini[17] ayaklar altına alan bir tutumdur: “Sizden birinizin dağa giderek bir arkalık odunu yüklenip satarak ihtiyacını karşılamasıyla şerefini kurtarması -verilir veya verilmez ayrı bir şey ama- insanlardan istemekten daha hayırlıdır.”[18] Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisine gelerek bir şeyler isteyen Ensar’dan bir zatın basit bir-iki eşyasını satarak bir balta alıp kendisine vermiş, dağdan odun kesip satmasını istemiş ve adamın on beş gün sonra kazandığı on dirhemle gelmesi üzerine ona şu uyarıyı yapmıştır: “İşte bu, kıyamet günü dilencilik lekesi ile Allah’n huzuruna çikmandan hayırlıdır. Dilencilik ancak üç kişi için düşünülebilir: Fakr u zaruret içinde bulunan, ağır borç yükü altında ezilmiş gariban, ızdırap verici kan bedeli (diyet) ödemek durumunda kalan.”[19] İslam hukuku açısından çalışmaya gücü yeten birisinin çalışması farzdır,[20] dilenmesi helal değildir.[21] Çünkü dilenmek, sadece dünyada değil, ahirette de insan onurunu ayaklar altına alan bir yüzsüzlüktür.[22] Hz. Ömer, çalışmanın derece bakımından cihaddan üstün olduğu kanaatindedir.[23] Ebu Hanife’nin öğrencilerinden Hasan b. Ziyâd, yolculuk esnasında suyu ve parası olmayan kişinin isteme zilletine katlanmaktansa, arkadaşından su istemeyip teyemmüm ile namazını kılmasını caiz görür. Ramazan bayramının hemen öncesinde fitir sadakasının meşru kılınmasının sebebi, imkânı yerinde olmayan insanların hiç değilse bayram sırasında kalplerinin yoklukla meşgul olmasının önlenmesi, sıkıntılarının giderilmesi, böylece bir nebze de olsa ihtiyaçları karşılanmış olarak bayram coşkusuna, neşesine, sevincine katılmalarının sağlanmasıdır. Çünkü bir toplumda bazılarının bayram ederken, diğer bazısının ihtiyaç içinde kıvrınması, bu coşkuya ortak olamaması, fakirin hem toplum, hem de ailesi nezdinde mahcubiyet duyması, bayrama ve toplumsal ilişkilere leke düşüren, onur kırıcı bir hâidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s.): Bugün fakir-fukarayı dilenmeye/istemeye/kapı kapı dolaşmaya muhtaç etmeyin buyurmuştur.[24] İnsanlık onurunun pratikteki sonuçlarından birisi de şudur: İnsanın kendi iradesi dışında oluşan yaratılış gerçekliğine bağlı özelliklerine ve aidiyetlerine dayalı bir hiyerarşi belirlenemez, buna bağlı bir statü edinilemez; bu tür farklılıklar ayrıcalık sağlayan bir üstünük, övünç vasıtası ya da rencide edici bir aşağılanma sebebi olarak görülemez; yarışmalara konu edilemez; ön yargı/peşin fikirlilik

oluşturamaz; prestij aracı olarak kullanılamaz. İnsanı farklılaştıran, ona kıymet kazandıran, fitrat değerleriyle ne kadar uyumlu hareket etmiş olduğu ile doğru orantılıdır. [25] Hz. Peygamber (s.a.s.), Bilal’i “siyah kadının oğlu” hitabıyla inciten bir arkadaşına sert tepki vermiş ve insanın değerini belirleyenin iyi işlerde bulunmak olduğunu söylemiştir. [26] Konuyla ilgili benzer bir olay da şöyledir: Ebu Hüreyre’den nakledildiğine göre siyah tenli bir kadın (Ümmü Mihcen), mescidi süpürüyordu. (Bir gün) Rasulullah (s.a.s.) onu görememiş ve kendisini sormuştu. Oysa sahabe, onu çok fazla önemsemedikleri için öldüğünü Hz. Peygamber (s.a.s.)’e haber verip kendisini rahatsız etmek istememişler, götürüp cenazesini defnetmişlerdi. Bunu duyan Rasulullah (s.a.s.): “Bana haber vermeli değil miydiniz?” diye serzenişte bulundu ve onun kabrini kendisine göstermelerini istedi, gidip kabrinin üzerinde cenaze nama­zını kıldı. [27] İnsanlık aslî sıfattır, ortak noktadır, bütün dünyevi farklılıklar, mesela başarı, zenginlik gibi diğer vasıflar arızîdir, sonradan kazanılan bir özelliğe sahiptir. Bu tür farklılıklar, sosyal ilişkilerin ölç üsü olarak belirlenmemeli, ast-üst ilişkisi şeklinde bir hiyerarşiye sebep olmamalıdır. Çünkü Halife ile sade vatandaş, efendi ile kölesi önce kardeştir. Eğer mümin ise din kardeşi, değilse insan kardeşidir. Aynı anne-babanın çocukları olma şerefini taşıyan insanlar “insan olarak kardeşirler”, bu yönüyle tek bir ailenin üyesidirler ve her biri diğerinin insanlık onurunu korumasına yardımcı olmakla yükümlüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in: “Bütün insanlar Allah’ın ailesidir. Allah katında en sevimli olanlar insanlara en güzel davranandır/ en faydalı olandır” [28] hadisi, bu kardeşliğe vurguda bulunması ve işlevselliğini de iyiliği merkeze alan ilişkiler şeklinde göstermesi önemlidir. Buna göre aynı anne-babadan doğmanın getirdiği onurun taçlandığı bir olgu olarak insan kardeşliğinden doğan bir hukuk vardır. [29] Bunun gözetilmemesi, ihmal edilmesi, insanlık onurunu rencide edici bir tutumdur. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in ikili ilişkilerde aidiyetlerle ilgili herhangi bir ayrıma gitmeden, insanın onurlu varlık oluşunu esas alarak hareket ettiğine dair önemli öneler vardır. Mesela Hz. Peygamber (s.a.s.), 627 yılında, kendisine ve Müslümanlara her türlü eziyeti yapmış olan Mekke’de müşriklerin kıtlık çektiklerini öğrenir öğrenmez fakirlerine dağıtılmak üzere Mekkelilerin liderleri Ebu Süfyan ve Safvan b. Ümeyye’nin emrine 500 dinar para göndermiştir. [30] Yine, kıtlık çeken Mekke’de müşriklerin lideri konumunda bulunan Ebu Süfyan’a hediye olarak yüklü miktarda acve hurması göndermiştir. [31] Bir Yahudi ailesine düzenli olarak mali yardımda bulunmuştur ki O’nun vefatından sonra da onlar bundan yararlanmaya devam etmişlerdir. [32] Mekke’de müşriklerin Müslüman olduktan sonra onur kırıcı muameleye tabi tuttıkları Yemame kabilesinin reisi Sümame b. Üsal’in, kıtlık çeken Mekke’ye hububat sevkiyatını durdurması üzerine Mekke’de müşriklerin olayın ç özümü için yardım istediği Hz. Peygamber (s.a.s.), Sümame’ye yazdığı bir mektupla, erzak ve temel ihtiyaç maddelerinin yeniden sevkiyatının başlamasını sağlamıştır. [33] Yarattığı gerçekliğine bağlı olan farklı özelliğe ya da aidiyetlerin oluşturacağı çatışma risklerine karşı insanlık onurunu koruyucu uluslararası teşkilatların kurulması zorunluluğu vardır. [34] Hz. Peygamber (s.a.s.)’in ilahi vahye muhatap olmadan epey süre önce zulme uğrayan güçsüz ve zayıfların haklarını koruma amacıyla kurulan hıfüf’l-fudîl sözleşmesinde yer alması ve bu komitede aktif olarak görev yapması, onun zulme karşı tavrını gösteren önemli bir öneldir. Bu anlaşma metninde yer alan şu ifadeler, fitratın

haksızlığa isyanıdır: "Allah'a andolsun ki Mekke şehrinde birine haksızlık ve zulüm yapıldığı zaman hepimiz, o kimse ister iyi olsun ister kötü, ister bizden birisi, isterse yabancı olsun, kendisine hakkı verilmeye kadar tek bir el gibi hareket edeceğiz" [35] Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, bu vevetle şereflendikten sonra da yine buyle bir kuruma davet edilmesi halinde tereddüt icabet edeceğini bildirmesi [36], insanlığa bir mesajdır. Hiç değilse Müslümanlar kendi aralarındaki ihlallerde onur kademesi veren insanların yanında yer alacak teşkilatlar oluşturmalarıdır. [37] İslam dünyasının bugünkü durumu göz önüne alınacak olursa, bunun ne kadar acil bir ihtiyaç olduğu ortodur. İnsan, irade ve akıl sahibi bir varlık olarak başkasını doğrudan ilgilendirmeyen bireysel tercihlerinden kendisi sorumludur, diğer insanların ona saygı duyması gerekir. Bu bir tercih veya kabul olabileceği gibi bir aidiyet de olabilir. [38] İnsan, yaratılış gereği (fitrat) bağlı olarak belli bir şekilde evrenin de etkisiyle uygun bulunduğu bir topluluğa ilgi duyar, kendisini ona ait hisseder. Bu bir din, mezhep, tarikat gibi manevi alanı düzenleyen kurumlar olabileceği gibi vakıf, parti, dernek, kulüp vs. şeklinde sosyal ilişkiler de olabilir. Bu durum tabiidir ve tutuculuk, taassup olmadıkça herkesin diğerinin tercihini tabii karşılması, bu dünyadaki kabullere saygı duyması gerekir. Belli şartlarda tercihlerin tartışılması doğaldır. Bu da insan olmanın bir gereğidir. Ancak tercihlerle ilgili tartışmalarda fiziki ya da psikolojik şiddete başvurma, İslam'ın temel kaynakları tarafından tasvip edilmemiştir. Aksi bir durum atışma sebebidir. [39] İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı İlkeler İslam hukukunun farklı alanlarında insan onuru merkeze alınarak geliştirilmiş bir kavramdır. Bunların tamamını ele almak bir tezi gerektirir. Biz sadece bir usulle dikkat çekici olan ve İslam hukuklarının insan onuruna bakışı konusunda bir fikir verecek kadar bazı ilkelere yer vereceğiz. Onurlu bir varlık olarak insanın şahsiyetinin rencide edilmesi, onur kırıcı davranışlara maruz bırakılması, tarihî süreçte en fazla görülen eylemlerdir. Özellikle savaşlar, bu türden kötüliklerle doludur. Mesela Sebe Melikesi Belkıs, Hz. Süleyman'ın hak dine davet eden mektubunu aldıktan sonra halkıyla istişaresi sırasında kavmin ileri gelenlerinin; "Biz çok iyi savaşçılarız, çok güçlüyüz, emrindeyiz" dediklerinde Belkıs'ın cevaben; "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı tarumar ederler ve halkın şerefli/onurlu kişilerini iki paralık ederek ayağa düşürdüler. Onların yapacağı da budur" [40] şeklindeki sözlerinden de anlaşıldığı kadarıyla, özellikle savaşlarda insan onuruyla oynamak bir gelenek haline almıştır. Uluslararası alana rağmen bu hisler kontrol edilebilmiş değildir. Mesela II. Dünya Savaşı sırasında milyonlarca kadın tecavüzde uğramıştır. [41] Özellikle Müslümanlarla yapılan savaşlarda karşı tarafın Müslüman kadınların ırz ve namuslarına saldırmaları, tecavüzde bulunmaları, Müslümanlar arasında çok daha incitici, onur kırıcı bir zellik taşıdığı için başvurulan bir yol olagelmiştir. 1992 yılında Bosna savaşında Sırp'ların tecavüzüne uğrayan 40.000'i aşkın Müslüman kadına yapılan bu muamelenin, Müslüman dünyasındaki onur kırıcı etkisi henüz devam etmektedir. [42] Hz. Peygamber (s.a.s.), savaş ve savaş dışında da bu tür şekilleri yasaklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah'ın bir kuds; hadiste; "kullarıma işkence etmeyin" buyurduğunu insanlara ulaştırmış; [43] aynı doğrultuda bizzat kendisi de "Allah'ın can verdiği hiç bir varlığa işkence etmeyin" [44] hadisiyle genel tavrını belirlemiş; buyle ihtimallerin bulunabileceği zeldurumlarda

da hassasiyetinin bir gereği olarak “işkence yapmayın” şeklinde uyarılarda bulunmuştur. [45] Mesela savaşa ya da asayiş için gönderdiği askerî birliklere verdiği talimattan birisi: [46] “Allah’ın can verdiği hiçbir varlığa asla işkence yapmayın” [47] şeklindeki uyarısı olmuş, inançlarından dolayı büyük işkencelere maruz kalan ilk dönem Müslümanlarının ele geçirdikleri en azgın düşmanlarına bile işkence izni vermemiştir. Söz gelimi, etkili hitabeti ve şiirleriyle Müslümanları aşığıl原因, kavmini tahrik eden Kureyş’in sözç Süheyl b. Amr’ın bu gücünü kırmak için Hz. Ömer’in ön dışlarını sökme teklifini Hz. Peygamber, “Ben işkence yapamam, yoksa Allah da bana işkence yapar” diyerek reddetmiştir. [48] Maddi ve manevi anlamda eziyet verici, küçç ük düşürücü, incitici özelliğiyle onur kırıcı bir eylem olan ve insanlık tarihinin derinliklerine kadar giden, günümüzde de insanlık suçu sayılan işkencenin kaldırılması, insanlık için çok önemli bir karardır. [49] Hizmetçi, köle, hür, sanık, hükümlü, esir gibi statüsü ne olursa olsun dini, dili, etnik kimliğine bakılmaksızın bütün insanlar için işkence yasaktır. İşkence yasağı sadece insanlar için değil, hayvanlar da dahil bütün varlık için geçerli bir hükümdür. [50] Bugün de geçerliliği devam eden devletler hukukundaki mütekabilyet/karşılıklılık ilkesi, İslam hukukçularınca karşı tarafın yaptığı işkence hususunda geçerli sayılmamıştır. Bunun sahabeden başlayan örneklere vardır. Mesela Amr b. el-Âs ile Şurahbil b. el-Hasene, Şam’daki bir savaş sırasında öldürülen bir patriğin/komutanın başını Akabe b. Âmir el-Cühenî ile Me­dine’ye Halife Hz. Ebu Bekir’e göndermişler, onun bunu hoş karşılamaması üzerine Akabe, düşmanın da kendilerine aynı şekilde davrandığını söylemiş, bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: “Allah’ın Kitabı ile Hz. Muhammed (s.a.s.)’in uygulaması varken Farslılarla Bizanslılar’ı örnekle almak da neyin nesini?! [51] diye tepki göstermiş ve askerleri uyarmıştır. İslam âlimleri, gerek ahiret saadetinin kazanılması, gerekse dünya hayatında insana yaraşan bir hayat içinde yaşayabilmesi açısından birey ve toplumun sahip olması gereken ve bütün dinlerin ortak noktasını oluşturduğunu ifade ettikleri beş temel değerden bahsederler. Şeriatın maksatları olarak formüle edilen ve bulunması, korunması zorunlu olan ve herhangi bir fark gözetilmeksizin insanın sırf insan olma şerefiyle sahip olduğu bu vazgeçilmez değerler din, can, akıl, nesil ve malın muhafazası şeklinde belirlenmiştir. [52] Herhangi bir ayırım olmaksızın bu esaslar bütün insanlar için bütün mekânlerde sabittir. Hz. Peygamber (s.a.s.), hac esnasında bütün insanlara hitaben “insanların canlarının, mallarının, şeref ve namuslarının dokunulmaz olduğunu” bildirdikten sonra üçç defa “sakın zulmetmeyin, sakın zulmetmeyin, sakın zulmetmeyin” şeklindeki uyarısıyla bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermiş, orada bulunanları da bu talebini orada bulunmayanlara duyurmakla görevlendirmiştir. [53] Buna göre bir toplumun en üst kurumunu oluşturan Devletin varlık sebebi de bu değerleri korumaktır. Meşruiyet öçç üsü de bu değerlere ne öçç üde sahip çığıyla doğru orantılıdır. Mesela İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslim vatandaşların insan olma şerefinden kaynaklanan inanç özgürüğü, can güvenliği, mal emniyeti, aklî değerlerinin korunması, namus-şeref ve haysiyetlerinin muhafazası gibi temel haklar, Müslüman devletin sorumluluğu altındadır. [54] Gayrimüslim vatandaşların sırf farklı inançtan oldukları için zulme uğramaları durumunda Hz. Peygamber (s.a.s.), hesap günü

geldiğinde bu haksızlığı yapanlardan bizzat kendisinin davacı olacağını belirtir:
“Gayrimüslim vatandaşlar konusunda dikkatli olun. Kim bir gayrimüslim vatandaş haksızlıkta bulunursa/zulüm yaparsa yahut onun hakkı olan şeyi kısar veya kısıtlarsa ya da ona gücünün üstünde bir yük yüklerse yahut da ona ait olan bir şeyi gönü olmadığı hâide alırsa, kıyamet günü önüncelikle ben ondan davacı olacağım.”[55] Kur’an-ı Kerim, bu değerlere yönünelik cezaları bizzat belirlemiş ve bunları olduk¸a da ağır tutmuştur.[56] Bu cezaların ağır oluşunun sebebi, bu değerleri saldırıdan korumak ve bu niyette olanları caydırmaktır.[57] İslam hukukunda insan onurunun bir gereği olarak bu insanlık değerlerine karşı yapılan saldırılarda sahibine meşru müdafa hakkı tanınmış ve bu yolda yapılan savunma, hukuka uygunluk sebebi kabul edilmiş, saldırıyı engelleyemeyerek canı,[58] dini,[59] malı,[60] ailesi-ırzı uğruna[61] önünler de şehitlikle müjdelenmiştir.[62] Şehitlik ise en şerefli rütbelerden birisidir. İslam’ın iki temel kaynağı Kur’an ve Sünnette iffet, şeref ve haysiyetin dokunulmazlığı ilkesinin ihlali yüz kızartıcı, rencide edici, toplum i¸inde kü¸ük düşürücü etkisi sebebiyle büyük günahlar i¸inde sayılmış, bu su¸u işleyenlere hukuki müeyyideler öngörülmüştür. Tarihâsüre¸inde bu konunun en önünemli örüneği Hz. Aişe’ye atılan zina iftirasıdır. Kur’an-ı Kerim, bu olaya adı karışanların “hüsn-i zan” ve “aslâberâet” ilkelerini ihlal ettiklerini, onur kırıcı bir su¸ ithamında bulduklarını, bu sebeple de büyük günah işlediklerini belirtir. Hz. Aişe’nin iftiraya maruz kalmış iffetli, şerefli bir kadın olduğunu vurgulayarak onu temize ¸ıkarır.[63] Hz. Peygamber’nin, helak edici yedi günahtan birisi olarak ifade ettiği namuslu bir kadına zina iftirasında bulunmanın[64] cezasını Kur’an-ı Kerim, 80 kırba¸ şeklinde belirlemiş ve bir daha şahitliklerine itibar edilmeyeceği[65] hükmünü getirmiştir.[66] Hz. Âişe’ye iftirada bulunanların elebaşları da bu şekilde cezalandırılmıştır.[67] İslam hukuk¸uları Hz. Âdem ile Havva’nin şahsını dikkate alarak kendileri gibi ¸ocuklarının da (tüm insanlar) hürriyet şerefine sahip olduklarını ifade ederler. Buna göre hürriyet, insanın aslâstatüsüdür, kölelik arızâ bir durumdur.[68] Hürriyet ise şereftir/onurdur.[69] Çok eski bir kurum olan kölelik, hukuki bir statüdür ve İslam’nin oluşturduğu bir yapı değildir. Kaynağında Roma hukukunda yer alan borcunu ödeyemez hâle gelen yükümlünün alacaklısının kölesi hâline gelmesi hükmü ile sürüp giden savaşlar vardır. Kölelik, insan onuruna yakışan bir statü olmadığı i¸in İslam, kucağında bulduğu bu sorunla mücadele etmiştir. Ancak İslam gelir gelmez, toplumsal ve psikolojik şartların getirdiği zorunluluklar sebebiyle ani ve radikal bir kararla köleliğin kaldırılmasını sağlayamazdı. Onun i¸in de zamana yayılması (tedric) gerekiyordu. İslam’nin tavrı da bu yönde olmuştur. Bu zorunluluktan dolayı İslam, önüncelikle onların durumunu düzeltmiştir. Mesela Kur’an-ı Kerim, köle-cariye ve hizmet¸ilere iyi davranılmasını emretmiştir.[70] Hz. Peygamber (s.a.s.), onur kırıcı olduğundan dolayı onlara “kölem, cariyem” şeklindeki hitabı yasaklamış, bunun yerine “evladım, kızım”[71] şeklinde hitap edilmesini istemiş, ilişkiler noktasında da kölelere iyi davranılmasını emretmiştir.[72] Diğer taraftan ¸eşitli kefaretle ve sevap kazanma aracı oluşuyla da köleliğin kaldırılması i¸in mücadele etmiştir. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.), efendi-köle sınıflaşmasına karşı dünya tarihinde eşsiz sayılabilecek bir örünüle bir köle ve cariyenin ¸ocuğu olan Üsâme b. Zeyd’i, bilgi ve becerisine güvendiği i¸in 18 yaşlarındayken sahabiler ordusuna komutan tayin

etmiştir. Bunu tam olarak hazmedemeyen bazı kişilerin “büyük sahibilerin bulunduğu bir orduya, çocuk yaşta birisinin tayin edilmesini yadırgayıp ileri geri konuşmaları” üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), onu, bu göreve layık olduğu için atadığını bildirmiştir.[73] Hürriyet, insanın onuru, doğuştan sahip olduğu aslî statüsü olduğu için bulunmuş olan çocuklar, aksi ispat edilinceye kadar hür sayılır. Hanefî fakihi Kâsânî (ö.587/1191), şunu söyeler: “Lakît, zahir-i hâle göre hürdür. Nitekim Hz. Ömer ve Hz. Ali efendilerimiz, lakîtin hür olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü Âdemoğlunda asıl olan hürriyettir. Bütün insanlar Âdem-Havva’nın çocuklarıdır. Her ikisi de hür idi. Hür anne-babadan doğan da hür olur. Kölelik ise arızî bir durumdur. Arızî olan ispat edilmedikçe, asıl olana göre hükmetmek esastır.”[74] Ahlaki olarak iyi niyet, hüsn-i zan, önyargıdan uzak zihinsel ortam, hukuki açıdan ise aslîberîet, insanın onurlu varlık oluşunun tabii sonucudur. İslam inancında insan, Hristiyan inancında olduğu gibi aslî günah yüküyle doğmaz,[75] onurlu şekilde aslîberaet sıfatıyla tertemiz olarak dünyaya gelir ve günük hayatta hep bu ilkeden hareket edilir. Bunun İslam hukukuna yansımaları, “Berîet-i zimmet asıldır” (Mecelle, md. 8) kuralıyla olmuştur. Âdem ile Havva’nın yasak meyveden yemelerinin günahının aslî günah (peccatum originis) inancıyla nesline yüklenmesi, her çocuğun bu günahın yükü ve kiriyle onuru zedelenmiş olarak dünyaya gelmesi sonucunu doğuracaktır. İnsanın kendisinin işlemediği bir günahla suçlanmış şekilde dünyaya gelmesi, onun onuru ile bağdaşır bir durum değildir. Vaftizle bu günahtan temizlenmenin ne kadar onur sağlayabileceği ise tartışılması gereken bir husustur. İslam hukukuna göre insan olmak, masumiyet için bir karinedir. Bir kimsenin suçu ispat edilinceye kadar suçsuzluğu, borcu ispat edilinceye kadar borçsuzluğu, köleliği ispat edilinceye kadar hürriyeti esastır. Aksini iddia eden delil getirmekle yükümlüdür. Mecelle, “Sıfat-ı ârızada asılan ademdir” (md. 9) kuralıyla ispat yükünü borç, suç gibi sonradan kazanılan (arızî) sıfatların varlığını iddia eden kişi için öngörmüştür. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in: “Delil ile ispat iddia sahibine, yemin ise davalıya düşer” hadisi[76] Mecelle’nin 76. maddesine evrensel bir kural olarak: “Beyyine müdede‘î için ve yemin münkir üzerinedir” şeklinde yansımış, Mecelle 77. maddesiyle de bununu sebebiyle açıklamıştır: “Beyyine hilâf-ı zâhiri isbît için ve yemîn aslı ibkî içindir.” Beyyine (delil), görünen tertemiz hâlin aksini ispat için, yemin mevcut temiz hâlin devamını temin içindir. İslam inancına göre insan tertemiz doğduğu ve ilke olarak o hâli de hayat boyu kalıcı olduğundan, iddia sahibinden delil, bu görüntünün aksini ispat için istenir. Davacının iddiasını ispat edemediği hâllerde ise davalının suçsuz, borçsuz olduğuna dair yemini, o temiz hâlin devam ettiğini gösterir. İslam inancında aslî günah olmayışının hukuka yansımalarının en temel ilkelerinden birisi de suç ve cezada şahsilik ilkesidir. Bu İslam hukukunun dünya hukuk düşüncesine bir armağanıdır.[77] İslam hukukçularının, insan onurunu merkeze alan çeşitli içtihatları vardır. Bunlardan birisi şudur. İnsan, onurlu bir varlık oluşuna bağlı olarak fikhî açıdan inanç (mümin veya kafir) ve aidiyet ayırımı olmaksızın ölüsü ve dirisiyle tâhirdir (temizdir), necis değildir. Temiz olmakla onurlu olmak birbirlerinin zorunlu sonucudur.[78] Bundan doğan bazı hükümler vardır. Mesela mümin veya kafir olduğuna bakılmaksızın insanın artığı temizdir,[79]

sütü temizdir. Kafir bir kadın süt anne olarak tutulabilir. [80] İslam aile hukukunun ünemli hükümlerinden birisi de rüşvet suçunun rencide edici üzelliği sebebiyle evlilik akdinde denklige etkisidir. İslam hukukçuları, rüşvet alan bir yetkilinin bürokratik statüsü ve alanındaki mevki ne kadar yüksek olursa olsun, toplumdaki imajı ne kadar güçlü bulunursa bulunsun, evlenmek istediği ahlaki kemale sahip (saliha) kıza denk görmemişlerdir. İslam hukukçuları, hayat tarzı itibariyle dini değerlere bağlılık ve ahlaki olgunluğa ulaşma şerefini, adaletin, dürüstlüğün bulunmadığı diğer mevkilere üstün tutmuşlardır. [81] Kur’an-ı Kerim, ihtiyaç sahibi insanlara yardımda onur kırıcı davranışı ısrarlı bir şekilde yasaklamıştır. Bu bağlamda, yaptığı yardımı başa kakıp (menn) incitici tutum sergilemeyi, [82] kötü, kıymetsiz, kalitesiz mallardan seçerek vermeyi [83] yasaklamakta, aleni yerine gizli vermenin daha hayırlı olduğunu belirtmekte, [84] yardımda din, etnik köken gibi herhangi bir aidiyetin esas alınmasını yasaklamakta, [85] ihtiyaç sahibi oldukları hâde onurlu duruşlarından, şerefine düşkünlüklerinden isteyemeyenlerin aranıp bulunmasını [86] talep etmekte, yardımın sırf Allah rızası için yapılmasını [87] ve bir teşekkür bile olsa karşılık beklenmemesini [88] istemektedir. İslam hukukçuları, bu ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, verdiğiyle karşı tarafı minnet altında bırakarak onur kırıcı tavır takınanlarla Allah’in kıyamet günü konuşmayacağını ve onları muhatap almayacağını belirttiği [89] hadisini esas alarak, verdiğiyle karşı tarafın onurunu zedelemenin haram olduğu sonucuna ulaşmışlardır. [90] Ayet ve hadislerde yapılan yardımla karşı tarafın onurunu kırmak “menn” kelimesiyle ifade edilmiştir. Fukaha bu kelimenin, kendisini ihsan eden ve bahşeden konumunda görme anlamına geldiğini belirttikten sonra bunun günlük hayattaki yansımalarını da şöyle sıralamışlardır: Sağda-solda verdiği için lafını etmek, yardımda bulunduğu kişiyi ifşa etmek, yardımına karşılık teşekkür beklemek, dua beklemek, hizmet beklemek, saygı-hürmet beklemek, kendisinden destek beklemek, mecliste kendisine öncelik vermesini, kendisini öne geçirmesini beklemek, işlerinin takibini beklemek. [91] Kur’an-ı Kerim’in, ihtiyaç sahiplerine yapılacak yardımın onur kırıcı bir özellik arzetmemesi ve bunun için de gizli yapılmasını tavsiye etmesi, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in yaptığı yardımları sağ elinin verdiği için sol eli görme kadar gizlice yapanlara Allah’in kıyamet gününde öz el muamelede bulunacağını bildiren hadisinden [92] hareketle fukaha, yardımın gizli yapılmasının daha faziletli olduğu sonucuna ulaşmıştır. [93] Fakirin onurunu kırmama ilkesinin toplumsal hayatta en güzel yansıması, Osmanlı kültüründe zimem defterleri ve sadaka taşları gibi iki önemli uygulama örneği ile tarihin altın sayfalarında yerini almıştır. Zimem defterleri, veresiye defterleri demektir. Ramazan ayında zenginler tebdil-i kıyafet yaparak bakkal, manav gibi alış-veriş dükkanlarından veresiye alış-veriş yapıp borcunu hesabına yazdıran fakirlerin veresiye defterindeki hesaplarına bakarlar ve onların borçlerini ödeyerek defterden sildirirler, “Allâh kabul etsin” diyerek çekip giderlerdi. Böylece ne fakir borcunu ödeyen zengini tanır ve bilir, ne de zengin borcunu ödediği fakiri tanır ve bilirdi. Sadaka taşları da Osmanlı zerafetinin bir simgesidir. Mahallelerin belli yerlerine yerleştirilen sadaka taşları, içine para konulabilecek şekilde oyukları bulunan taşlardan oluşmakta olup, zekat yükümlüsü ya da infakta bulunmak isteyen zengin, parasını getirir, bu oyuklara yerleştirir, fakir gelir, ihtiyacı kadarını alır giderdi. Böylece ihtiyacı olup da birisinden isteyemeyen insanlar buradan yararlanırlardı. [94] Sonuç İslam hukukunun iki ana kaynağı Kur’an-ı Kerim ile onun beşer formundaki ifadesi konumunda bulunan Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Sünneti ve bu iki kaynak doğrultusunda geliştirilen fıkî hükümler, İslam açısından insan onuruna verilen değeri ortaya koymaktadır. Tarihî süreç içinde

Müslüman toplumlarda bu yolda oluşan kültürel formlar, diğer toplumlara göre daha olumlu bir görüntü verirken, bu görünümün dnyasında konu ile ilgili arayışlara da ağıccedil;ılımlar sağlayacak zenginliğe sahiptir. Özellikle insanın şerefine demiyet'sten aldığı, bütünü'n insanların dem-Havv's'nın ağıccedil;ocukları olarak kardeşliği, aslı; ber;at ilkesinin bir hukuk ilkesi olarak benimsenmesi, her insanın kendisine z; yaratılışı itibariyle biricikliği, irade sahibi bir varlık oluşu, kainatın emrine amade kılınışı, aracısız olarak doğrudan Rabbi ile iletişime geçebilmesi, insanın onurlu bir varlık oluşunu gösteren verilerdir. Bundan ötesi, insanın Allah'ın bahsettiği bu onuru koruması, fitrat değerlerine uygun davranması, diğer insanların da bu onuru koruduğu s;rece ona saygılı davranmasıdır.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı / Konya [1] İsr' (17), 70. [2] Ahmed b. Hanbel, V, 411; Taber'n;icirc;, el-Keb'icirc;r (nşr. Hamdi es-Selef'icirc;), Musul 1404/1983, XVIII, 12; a.mlf., el-Evsat, Kahire 1415, V, 86; Beyhak'icirc;, Şu'squo;ab'uuml;'squo;l-icirc;m'acirc;n, Riyad 1423/2003, VII, 132; Heysem'icirc;, Mecmau'squo;z-zev'acirc;id, Beyrut 1412, III, 586, 595; VIII, 160. [3] A'squo;r'acirc;f (7), 11; Hicr (15), 28-44; Sa'squo;d (38), 71-88. [4] Bakara (2), 30; En'squo;'acirc;m (6), 165; Yunus (10), 73; Neml (27), 62; F'acirc;tır (35), 39; Sa'squo;d (38), 26. [5] R'acirc;gıb, el-M'uuml;fed'acirc;t, 'ldquo;h.l.f'rdquo; md. [6] Bakara (2), 29; İbrahim (14), 32; Nahl (16), 14; Hacc (22), 65; Lokman (31), 20; C'acirc;siye (45), 13. [7] M'acirc;lik, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 45; Eb'ucirc; D'acirc;v'ucirc;d, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 60; İbn M'acirc;ce, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 63; Ahmed b. Hanbel, VI, 58, 100, 105. [8] K'acirc;s'acirc;n'icirc;, Bed'acirc;i'squo;u'squo;s-san'acirc;i'squo;, Kahire 1327-28/1910, I, 300. [9] İbn Hiş'acirc;m, es-Siret'uuml;'squo;n-Nebeviyye, Kahire 1415/1994, II, 557; M. Hamidullah, Hz. Peygamber'squo;in Savaşları (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1981, s.90. [10] Kiy'acirc;me (75), 4. [11] A'squo;r'acirc;f (7), 179; Furk'acirc;n (25), 44; C'acirc;siye (45), 23; T'icirc;n (95), 4-6. [12] A'squo;r'acirc;f (7), 176; Kehf (18), 28; T'acirc;h'acirc; (20), 16; Furk'acirc;n (25), 43; Kasas (28), 50; C'acirc;siye (45), 23. [13] Taber'n'icirc;, el-Keb'icirc;r, III, 131; Heysem'icirc;, VIII, 344. [14] İsr'acirc;'squo; (17), 21; Zuhuf (43), 32. [15] M'uuml;slim, 'ldquo;Zek'acirc;t'rdquo;, 103. [16] Eb'ucirc; D'acirc;v'ucirc;d, 'ldquo;B'uuml;y'ucirc;'squo;'rdquo;, 77; Nes'acirc;'icirc;, 'ldquo;B'uuml;y'ucirc;'squo;'rdquo;, 1; İbn M'acirc;ce, 'ldquo;Tic'acirc;r'acirc;t'rdquo;, 1, 64; D'acirc;rim'icirc;, 'ldquo;B'uuml;y'ucirc;'squo;'rdquo;, 6. [17] İsr'acirc;'squo; (17), 70. [18] Buh'acirc;r'icirc;, 'ldquo;M'uuml;s'acirc;k'acirc;t'rdquo;, 13, 'ldquo;Zek'acirc;t'rdquo;, 50, 'ldquo;B'uuml;y'ucirc;'squo;'rdquo;, 15; M'uuml;slim, 'ldquo;Zek'acirc;t'rdquo;, 107; İbn M'acirc;ce, 'ldquo;Zek'acirc;t'rdquo;, 25. [19] Eb'ucirc; D'acirc;v'ucirc;d, 'ldquo;Zek'acirc;t'rdquo;, 26; İbn M'acirc;ce, 'ldquo;Tic'acirc;r'acirc;t'rdquo;, 25. [20] Serahs'icirc;, XXX, 245. [21] Serahs'icirc;, XXX, 271. [22] İbn M'acirc;ce, 'ldquo;Zek'acirc;t'rdquo;, 26; Ahmed b. Hanbel, I, 441. [23] Serahs'icirc;, XXX, 245. [24] M'acirc;lik, el-Muvatta'squo; (Riv'acirc;yet'uuml; M. b. el-Hasen, nşr. T. en-Nedv'icirc;), Dımaşk 1413/1991, II, 150; D'acirc;rekutn'icirc;, es-S'uuml;nen, Beyrut 1386/1966, II, 152-153; Beyhak'icirc;, es-S'uuml;nen'uuml;'squo;l-k'uuml;br'acirc; (nşr. M. A. Ata), Mekke 1414/1994, IV, 175. [25] Hucur'acirc;t (49)13. [26] Beyhak'icirc;, Şu'squo;ab'uuml;'squo;l-icirc;m'acirc;n, Bombay 1423/2003, VII, 130. [27] Buh'acirc;r'icirc;, 'ldquo;Sal'acirc;t'rdquo;, 72, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 5, 55, 66; M'uuml;slim, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 71; Eb'ucirc; D'acirc;v'ucirc;d, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 34, 57; Nes'acirc;'icirc;, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 43, 76; İbn M'acirc;ce, 'ldquo;Cen'acirc;iz'rdquo;, 31, 32. [28] Bezz'acirc;r, el-M'uuml;sned, nr. 6947;

Ebû Ya‘lâ, el-Müsned, Dimařk 1404/1984, VI, 65, 106, 194; Taberânî, el-Evsat, V, 356; a.mlf., el-Kebîr, X, 86; Kudâî, Müsnedü’ř-şihîb (nşr. Hamdi es-Selefî) Beyrut 1407/1986, II, 255. [29] Nisî’ (4), 1. [30] Serahsî, şerhu’s-Siyeri’l-kebîr, Beyrut 1417/1997, I, 70; a.mlf., el-Mebsût, X, 92; İbn Âbidîn, Reddü’l-muhtîr, Kahire 1272-1324, II, 67; V, 420; Muhammed Hamidullah, “Hudeybiye, DİA, XVIII, İstanbul 1998, s. 298. [31] Serahsî, şerhu’s-Siyeri’l-kebîr, I, 70; IV, 76; a.mlf., el-Mebsût, X, 92. [32] Ebû Ubeyd, el-Emvâl, Beyrut 1406/1986, s. 605. [33] Buhârî, “Salât”, 76, 82, “Husûmât”, 7, 8, “Megâzî”, 70; Müslim, “Cihâd”, 59-60; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 114; Nesâî, “Mesâcid”, 20; Serahsî, şerhu’s-Siyeri’l-kebîr, IV, 182; a.mlf., el-Mebsût, X, 25; İbn Âbidîn, III, 229; Asri Çubukcu, “Sümâme b. Üsâl”, DİA, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 131-132. [34] Bakara (2), 109, 191, 193, 217; Nisî’ (4), 75; Enfâl (8), 72. [35] Bk. Muhammed Hamidullah, “Hilfü’l-fudûl”, DİA, XVIII, İstanbul 1988, s. 31-32. [36] Ahmed b. Hanbel, I, 190, 317. [37] Hucurât (49), 9. [38] Kehf (18), 29; Fussilet (41), 40; İnsan (76), 3. [39] bk. Bakara (2), 256; Yunus (10), 99; Nahl (16), 125; Kâfirûn (109), 6; ayrıca bk. Tâhâ (20), 24-44. [40] Neml (27), 20-44. [41] Ahmet Özel, İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri, Ankara 1996, s. 68-69. [42] Bk. Ahmet Özel, s. 62, 68-69. [43] İbn Ebî şeybe, el-Musanef, Haydarâbâd 1288/1968, IX, 423; Ahmed b. Hanbel, IV, 172-173; Taberânî, el-Kebîr, XXII, 272. [44] Taberânî, el-Kebîr, III, 218; Zeyla‘î, Nasbu’r-râye (nşr. M. Avvâme), Beyrut 1418/1997, III, 120; Heysemî, VI, 376. [45] Müslim, “Cihâd”, 2; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 82; Tirmizî, “Siyer”, 48, “Cihâd”, 14. [46] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 172, 173. [47] Taberânî, el-Mu‘cemü’l-kebîr, III, 218. [48] Vâkidî, el-Megâzî, Beyrut 1966, I, 107; İbn Ebî şeybe, XIV, 387; Beyhakî, XIV, 387. [49] Buhârî, “Mezâlim”, 30, “Zebâih”, 25, “Megâzî”, 36; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 110. [50] İbn Mâce, “Zebâih”, 10. [51] Tahâvî, şerhu müşkili’l-âsâr (nşr. şuayb el-Arnaût), Beyrut 1415/1994, VII, 404-405; Beyhakî es-Sünenü’l-kübrâ, IX, 132; İbnü’l-Mulakkın, el-Bedru’l-münîr, Riyad 1425/2004, IX, 104. [52] Cüveynî, el-Burhân (nşr. A. ed-Dîb), Devha 1399, II, 923-964; şâtıbî, el-Muvâfakât (nşr. A. Dirâz), Kahire, ts. (el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-kübrâ), IV, 27-32; İ. Kâfi Dönmez, “Maslahat”, DİA, XXVIII, Ankara 2003, s. 82. [53] Ahmed b. Hanbel, V, 72. [54] Bu konuda bk. Saffet Köse, İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Özgürlüğü, İstanbul 2003, tür. yer. [55] Ebû Dâvûd, “İmârât”, 31-33. [56] Bakara (2), 178, 179; Mâide (5), 33, 34, 38, 45; Nûr (24), 2, 4. [57] Serahsî, el-Mebsût, Kahire 1321-24, X, 110. [58] Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 29; Tirmizî, “Diyât”, 21; İbn Mâce, “Hudûd”, 21. [59] Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 29; Tirmizî, “Diyât”, 21. [60] Buhârî, “Mezâlim”, 33;

Müslim, “îmân”, 226; Nesâî, “Tahrîm”, 22-24. [61] Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 29; Tirmizî, “Diyât”, 21. [62] Nesâî, “Tahrîm”, 23. [63] Nûr (24), 12, 16, 23. [64] Buhârî, “Hudûd”, 44-45; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 34. [65] Doktrinde yorum farklılıkları vardır. [66] Nûr (24), 4. [67] Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 34; Ahmed b. Hanbel, VI, 34, 35. [68] Serahsî, XVI, 158; Kâsânî, VI, 126, 270; İbn Mâze, el-Muhîtu’l-burhânî, Beyrut 1424/2004, V, 425; IX, 224. [69] Serahsî, VIII, 6, 10, 51; XIX, 96; Kâsânî, II, 238; IV, 138, 155, 160; VI, 129. [70] Nisâ’ (4), 36. [71] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 444. [72] Bk. Buhârî, “îmân”, 22, “Edeb”, 44 / “ltk”, 18, “Et‘ime”, 55; Müslim, “Eymân”, 40 / 42; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 124 / “Et‘ime”, 50. [73] İbn Sa‘d, et-Tabakâtü’l-kübrâ (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 190. [74] Bedâi‘u’s-sanâi‘, VI, 197-198. [75] Bakara (2), 134, 141. [76] Buhârî, “Rehin”, 6; Tirmizî, “Ahkâm”, 12; İbn Mâce, “Ahkâm”, 7. [77] En‘âm (6), 164; İsrâ’ (17), 15; Fâtır (35), 18; Zümer (39), 7; Necm (53), 38. [78] Mâverdî, el-Hâvi’l-kebîr, Beyrut 1414/1994, III, 8; Muhammed Uleyyiş, Minehu’l-Celîl, Beyrut 1409/1989, I, 50; Zekeriyya el-Ensârî, Esne’l-metâlib, Beyrut 1422/2000, I, 10; Behûtî, Keşşâfü’l-kınâ‘, Mekke, 1994, I, 193. [79] Serahsî, I, 47; Alaüddîn es-Semerkanî, Tuhfetü’l-fukahâ’, Beyrut 1405/1984, I, 53. [80] Serahsî, XV, 127. [81] İbn Âbidîn, Reddü’l-muhtâr, II, 322. [82] Bakara (2), 262-264. [83] Bakara (2), 267. [84] Bakara (2), 271. [85] Bakara (2), 272. [86] Bakara (2), 273. [87] Bakara (2), 272. [88] İnsan (76), 8-9. [89] Müslim, “îmân”, 171; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 25; Tirmizî, “Büyû‘”, 5; İbn Mâce, “Ticârât”, 30. [90] Ebû Bekir Osman ed-Dimyâtî el-Bekrî, Hâşiyetü İ‘âneti’t-tâlibîn, Beyrut 1415/1995, II, 353. [91] Ebû Bekir Osman ed-Dimyâtî el-Bekrî, II, 353. [92] Buhârî, “Ezân”, 16, “Zekât”, 13, 16, “Hudûd”, 19; Müslim, “Zekât”, 91; Tirmizî, “Zühd”, 53. [93] Ebû Bekir Osman ed-Dimyâtî el-Bekrî, II, 350. [94] A. Süheyli Ünver, “Sadaka Taşları”, Hayat Tarih Mecmuası, sy. 11/35 (yıl:3, cilt:2), Aralık 1967, İstanbul, s. 12-13; Hasan Özönder, “Türk Mahallelerinde Sadaka Taşlarının Yeri ve Önemi”, Uluslar Arası IV. Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler, Ankara 1997, c. II; Nidayi Sevim, Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları, İstanbul 2009; Mustafa Armağan, Geri Gel Ey Osmanlı, İstanbul 2007, s. 272.

[İslam ve Hayat, Güncel Vaaz ve Hutbeler](#)